

ГРОШОВА ПОЛІТИКА УРЯДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ ТА НА ОКУПОВАНИХ ЗЕМЛЯХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано історіографію грошової політики уряду Російської імперії в Наддніпрянській Україні та на окупованих землях Західної України в роки Першої світової війни. Визначено перспективні напрямки подальших досліджень даної проблеми.

Ключові слова: наукові дослідження, Перша світова війна, грошовий обіг, Наддніпрянська Україна, Галичина, Буковина, російська окупація.

Вступ Російської імперії у Велику війну зумовив переведення на військові рейки не лише її промисловості для збільшення військових поставок, а й змусив уряд вжити ряд кардинальних заходів у зміні вектору фінансової політики, в т.ч. у податковій, бюджетній та грошово-кредитній сферах. Фінансова неготовність Російської імперії до ведення довготривалої війни стала очевидною вже до середини 1915 р. Спостерігався ріст зовнішнього і внутрішнього боргу, спустошувався золотий запас країни. У грошово-кредитній політиці різкі зміни відбулися вже на початку вступу у війну – 27 липня 1914 р., коли було прийнято Закон «Про деякі заходи фінансового характеру у зв'язку з обставинами військового часу»¹, яким було відмінено норму забезпеченості золотом державних кредитних білетів, які перебували в обігу, а Державному Банку надано право емісії державних кредитних білетів. Непомірний випуск паперових грошей призвів до того, що «на початок війни в обігу знаходилося 1,6 млрд. руб., а до 1 січня 1917 року паперова грошова маса збільшилася у 5,6 рази і досягла 9,0 млрд. руб.»². Такий стан на грошовому ринку сприяв різким інфляційним процесам та знеціненню рубля, ширилася розмінна криза та уповільнювалися торговельно-розрахункові операції, що спричиняло до негативних тенденцій в економіці країни та згубних соціально-економічних наслідків для її населення.

Водночас вторгнення російських військ на територію Східної Галичини і Буковини змушувало уряд Російської імперії вибудовувати специфічну грошову політику, направлену на поширення та укріплення російського рубля у грошовий обіг цієї території.

Таким чином, увесь комплекс проблем, пов'язаних з грошовою політикою уряду Російської імперії у Наддніпрянській Україні та на окупованих землях Західної України в роки Першої світової війни, є важливим об'єктом наукових досліджень учених різних поколінь: від сучасників тієї епохи до сучасних українських та зарубіжних дослідників. При цьому слід враховувати, що складність дослідження проблем історії грошового обігу знаходяться у площині перетину декількох наук, зокрема, історії, економіки та права. Ми цілком погоджуємось із тезою сучасного українського вченого В. Орлика, про те, що «наукове пізнання проблем економічної історії не зводиться до опису фактів і подій історичного минулого, воно передбачає концептуальне й теоретичне їх осмислення, що вимагає використання багатьох наукових методів пізнання»³. Для концептуального й теоретичного опрацювання історії грошової політики уряду Російської імперії як на території Наддніпрянської України, так і окупованих територіях Східної Галичини і Північної Буковини в часи Першої світової війни, осмислення потребує чисельний корпус праць з даної наукової проблеми. Дослідження історіографії цієї сторони грошового обігу дає змогу окреслити перспективи подальших досліджень. У процесі здійснення історіографічного аналізу історії грошової політики уряду Російської імперії в Наддніпрянській Україні та специфіки її реалізації на окупованих російськими військами територіях Галичини та Буковини під час Першої світової війни ми враховували те, що вона є складовою загальної фінансової політики держави і знаходиться у комплексному взаємозв'язку з іншими важливими її сторонами і системами, в т.ч. ціновою та фінансово-кредитною політикою, банківською системою тощо.

До спеціальних історіографічних досліджень проблем фінансової політики уряду Російської імперії періоду Першої світової війни можна віднести хіба що праці С. Орлик⁴. Більшість науковців у своїх історіографічних дослідженнях, присвячених Україні в часи Першої світової війни, зазначені проблеми розглядали лише побіжно⁵.

Увесь комплекс наукової літератури з проблеми грошової політики російської влади на українських теренах у роки Першої світової війни, пропонуємо поділити на чотири групи відповідно до періодів розвитку української історіографії, визначених професором Ярославом Калакурою, зокрема працями п'ятого-восьмого періодів, тобто дослідженням, які з'явилися упродовж останніх більше ніж ста років, з 1914 р. – до початку 2019 р.⁶. Розгляд історіографії проведемо, аналізуючи складові грошової політики уряду Російської імперії з урахуванням зазначених етапів розвитку історичної науки.

Проведений нами аналіз публікацій відомих російських та українських учених часів Першої світової війни М. І. Боголепова⁷, М. В. Бернацького⁸, О. Д. Билимовича⁹, П. Л. Кованько¹⁰, Н. П. Коломійцов¹¹, І. А. Михайлова¹², Ф. А. Менькова¹³, В. А. Мукосєєва¹⁴, С. М. Прокоповича¹⁵, М. І. Туган-Барановського¹⁶, М. І. Фрідмана¹⁷, А. І. Шингарьова¹⁸, Л. Н. Яснопольського¹⁹ та інших свідчить, що проблеми грошового обігу розглядалися у контексті загальної фінансової політики. У комплексі праць вищезазваних авторів позитивним було те, що імперські науковці (історики, економісти, юристи) не залишалися осторонь фінансових проблем своєї країни, керувались жагою розширення території, поринуло у вир Великої війни, маючи слабкий фінансово-економічний потенціал. Погоджуємося із тезою сучасної дослідниці С. Орлик про те, що науковці того часу «прагнули, виконуючи власні дослідження, здійснити своєчасний економічний аналіз заходів уряду Російської імперії у фінансовій сфері та надавали науково обґрунтовані пропозиції щодо використання різних фінансових інструментів, спрямованих на мобілізацію додаткових ресурсів для забезпечення фінансування війни»²⁰. З даного приводу поміж ними прослідковувалася наукова дискусія, суть якої полягала в обговоренні заходів, які мав вжити імперський уряд у віднайдені фінансових ресурсів, необхідних для ведення війни. Розглядалося чотири фінансові джерела: емісія грошей, збільшення оподаткування, зовнішні запозичення і проведення внутрішніх державних військових позик. Саме первинність і значущість кожного з цих джерел і були предметом наукового дискурсу, проте найчастіше дискусія зводилася «до вибору між позиками і випуском кредитних білетів»²¹. Слід зазначити, що більшість вищезазваних авторів на початку війни стверджували, що первинним джерелом є друкування грошей, але після року ведення війни наукова думка одностайно стверджувала, що саме випуск облігацій державних військових позик врятує фінансове становище Російської імперії. Так, економіст і державний діяч, професор М. І. Фрідман на початку війни підтримував емісію грошей шляхом «використання друкарського верстату для виготовлення кредитних білетів», але при цьому мав застереження, щодо кількості цих випусків аби «не зруйнувати грошовий апарат і не увєргнути країну у вир паперово-грошового господарства»²². У своїй статті він з великими труднощами відривався від системи золотого монометалізму у грошовому обігу, який було відмінено перед вступом Російської імперії у війну і вбачав «грізну небезпеку того, що золотий обіг зміниться паперовим, і відповідно відбудеться падіння курсу паперових грошей, почнеться переоцінка усіх цінностей: ріст цін на всі товари, знецінення грошей і капіталів...»²³. До цієї дискусії долучився і С. М. Прокопович (економіст, громадський діяч, доктор філософії Бернського університету), який зазначав, що випуск паперових грошей був неминучим заходом: «у даній народногосподарській ситуації не було іншого способу знайти засоби для потреб війни» та доводив, що Російська імперія значною мірою веде війну за рахунок випуску кредитних білетів²⁴. На його думку, саме через механізм надмірного випуску кредитних білетів уряд стягував з населення, непрямим методом, додаткові платежі, тобто уряд «бере з народного господарства потрібні йому матеріальні цінності поза волею населення, у примусовому порядку. <...> У цьому полягає цінна властивість паперових грошей для будь-якого уряду, який здійснює витрати без відповідності до своїх доходів»²⁵. Цієї думки дотримувався й авторитетний вчений економіст українського походження Л. Яснопольський, який на шпальтах газети «Русские ведомости» здійснив критику імперського уряду щодо безконтрольного випуску паперових грошей, яка призвела до різкого знецінення російського рубля на внутрішньому ринку і падінні курсу на міжнародному валютному ринку, що призвело до значних збитків держави і за своєю суттю оберталось для населення на «колосальний, багатомільярдний непрямий податок на всі предмети споживання»²⁶.

Професор політичної економії М. Бернацький зазначав, що непомірне друкування паперових грошей призвело до «падіння вартості паперових грошей», що в свою чергу сприяло різ-

кому зростанню цін, зниженню вартості заробітних плат, погіршенню товарообмінних операцій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках тощо²⁷. Він закликав до того, щоб «зусилля державної і громадської волі мають бути направлені на те, щоб за можливістю забезпечити грошовий обіг від надлишкового накопичення паперових грошей», необхідно «сприяти тому, щоб кількість паперових грошей в обігу припинило свій небезпечний ріст»²⁸. Економіст В. А. Мукосєєв з цього приводу у своїй статті зазначав, що «подальше насичення каналів грошового обігу кредитними білетами може потягти за собою ще більш відчутне знецінення нашого рубля з усіма витікаючими тяжкими наслідками...»²⁹, як для економіки, так і для населення. У той же час професор Н. Коломійцов у своїй статті взагалі не вбачав проблеми у великій кількості кредитних білетів, пояснюючи це закономірним явищем того, що війна спричинила ускладнення грошового обігу «при одночасному посиленні попиту на них», що ні в якому разі не може призвести до знецінення рубля, а тим більше до росту цін на товари першої необхідності³⁰. Таку думку професор висловив у статті, опублікованій у пропагандистському популярному виданні «Велика війна в образах і картинках», розрахованому на широкі маси та спрямованому на заспокоєння населення відносно аномальних явищ у грошовому обігу викликаних війною. Про те, що наукові кола подекуди залучалися до пропаганди деяких непопулярних заходів імперського уряду у фінансовій сфері відмічала у своєму дослідженні С. Орлик, проводячи історіографічний аналіз праць сучасників тієї епохи щодо проблем внутрішніх військових позик у Російській імперії в період Першої світової війни³¹.

Значний науковий внесок у розгляд цього питання здійснив вчений економіст українського походження М. І. Туган-Барановський, який на початку війни у своїх працях був прихильником емісії грошей, обґрунтовуючи, що ці заходи «диктуються економічною необхідністю»³², проте згодом, у 1916 – 1917 рр. змінив свою думку на користь внутрішніх військових позик, зазначаючи, що «випуски паперових грошей як джерело фінансування війни є вкрай небезпечним фінансовим ресурсом, який можна застосовувати лише у крайньому разі, за умови відсутності будь-яких інших засобів покриття військових витрат»³³. На його думку, безконтрольний випуск паперових грошей призведе до повної руйнації фінансово-економічних відносин і може стати «небезпечним господарчим спадком війни», адже навіть у складних умовах війни треба думати про майбутнє післявоєнне відновлення економіки, «якщо грошова система в порядку, країна може швидко відновитися від самої тяжкої війни»³⁴. Про негативні тенденції в економіці, які були спричинені надмірним випуском паперових грошей, писав Ф. А. Меньков³⁵. Як наслідок – чисельний випуск паперових грошей і негативний торговельний баланс Російської імперії (тенденція перевищення імпорту товарів над експортом) вплинули на падіння курсу російського рубля по відношенню до іноземних грошей, що відзначали у своїх працях І. Михайлов³⁶ та С. М. Прокопович³⁷.

Усіх вищезгаданих авторів об'єднує те, що у своїх статтях вони порівнюють усі фінансові процеси, які відбувалися у грошовому обігу Російської імперії з подібними явищами у країнах союзницях – Франції, Англії, але особлива увага приділялася ворогуючим країнам – Німеччині та Австро-Угорській імперії.

Саме в часи війни (1916 р.) на шпальтах газети «Новий економіст» почала друкуватися фундаментальна праця М. І. Туган-Барановського «Паперові гроші та метал»³⁸, у якій було теоретично проаналізовано особливості металевої та паперової грошових систем, окреслено роль держави у необхідності проведення грошової реформи після закінчення війни, розглянуто основні принципи і засади побудови національної грошової політики. Слушною є думка дослідниці праць М. Туган-Барановського С. Орлик про те, що його публікації є важливим джерелом для сучасних дослідників історичних та економічних процесів, які відбувалися у фінансово-економічній сфері Російської імперії в часи Великої війни, адже «М. І. Туган-Барановський, будучи свідком фінансового стресу воюючої держави (Російської імперії), вивчаючи досвід економічної поведінки інших країн, використовуючи при цьому історичний досвід, теоретично обґрунтовував певні фінансово-економічні явища, маючи можливість одночасно пов'язувати теорію з реальними економічними процесами у прискореній війною динаміці»³⁹.

Про причини зникнення з грошового обігу розмінної дзвінкої монети розмірковували у своїх працях більшість науковців того часу. Всі вони відмічали, що проблема розмінної кризи мала місце в більшості воюючих країн. З високих трибун Державної Думи висловлювалися різні думки з приводу причин зникнення дзвінкої монети з обігу і подекуди мали пропагандистські або антисемітські забарвлення. Зокрема, причинами зникнення дрібної срібної і мідної монети з обігу називалися такі: «результатом зловмисної агітації, яка безсумнівно виходить з Німеччини і, безсумнівно, має за ціль зниження курсу нашого паперового кредитного рубля»,

а також діяльність вороже налаштованих торговців-євреїв, які навмисно вселяли недовіру до російських грошей, «посилено поширювали серед населення чутки, що російський уряд збанкрутував, так як не має заліза навіть для монет. Разом з тим єврейські агенти скрізь скуповують за завищеною ціною срібну і мідну монету»⁴⁰. За даними жандармських управлінь, в населених пунктах українських губерній з даного приводу навіть чинилися силові заворушення проти єврейського населення⁴¹. Представником здорового глузду в стінах Державної Думи можна вважати А. І. Шингарьова, який у своїх публікаціях мав більш обґрунтовані пояснення цьому явищу, зокрема те, що «посиленому випуску паперових грошей не відповідало карбування дрібної розмінної монети», що і призвело до того, що «під впливом особливої, якоїсь психологічної зарази майже кожен прагнув розміняти паперові гроші, і у підсумку склався швидко зростаючий гострий монетний голод, з усіма ексцесами темного, легко збуджуваного натопу»⁴². Повністю такої думки притримувався і російський економіст С. М. Прокопович, котрий у своїй монографії виступив із критикою роботи уряду, який за його словами досяг «інтелектуального банкрутства», що проявилось у «недалекоглядності міністерства фінансів, яке при збільшенні грошової маси до 1 січня 1916 р. на 142,4% збільшило кількість дрібної монети лише на 51,6%. При населенні в 175,1 млн. душ, розмінної монети у нас всього 183,7 млн. руб., по 1 руб. 5 коп. на душу»⁴³. На тому, що саме паніка на грошовому ринку сприяла зникненню дзвінкої монети з обігу, наголошував професор М. І. Боголєпов⁴⁴. Не аналізуючи причин, що призвели до гострої нестачі срібної і мідної монети в грошовому обігу восени 1914 р. та 1915 р., І. О. Михайлов і М. В. Бернацький зазначали, що лише випуски нових паперових розмінних марок та казначейських знаків дрібних номіналів сприяли виправленню цієї ситуації⁴⁵.

Війна спричинила складну ситуацію у банківській системі Російської імперії. Паніка на грошовому ринку супроводжувалася припиненням кредитування та запровадженні мораторію на ряд банківських операцій, пов'язаних з обігом цінних паперів, здійснено обмеження розрахункових операцій за поточними рахунками підприємств та вилученні коштів з депозитів приватних вкладів населення тощо. Ці проблеми досліджували у своїх статтях економісти М. І. Боголєпов та І. О. Михайлов. Зокрема, професор М. Боголєпов наголошував, що «війна викликала повний параліч системи комерційного кредиту в силу цього склалися тяжкі умови для всього народного господарства»⁴⁶, особливо це відобразилося на невеликих комерційних банках та товариствах взаємного кредиту, яким Державний Банк на початку війни надавав кредитні допомоги⁴⁷. Крім того, відзначалося, що у напрямку стабілізації грошово-кредитної системи значну роль мали відігравати активні заходи центральних банків країн-союзників для налагодження механізму міжнародних розрахунків, в т. ч. кредитних, що позитивно вплинуло б на відновлення внутрішньої банківської системи⁴⁸. Про відкриття у 1915 р. таких кредитних ліній «для надання валюти банкам і торгівельно-промисловим підприємствам» між Державним банком Російської імперії і французьким та англійським Центральними Банками було укладено відповідні угоди⁴⁹.

Значний внесок у дослідження проблеми стану грошового обігу і банківництва в Галичині під час російської окупації належить українському історикові І. Крип'якевичу⁵⁰. Як сучасник тих подій, він звернув увагу на складний стан банківської системи у захопленому російськими військами регіоні та зацентрував на намірах Міністерства фінансів Російської імперії відкрити у м. Львові філію Державного банку. Описуючи роботу урядових і комерційних спеціальних комісій щодо перспектив відкриття філій російських банків у Галичині зазначав, що всі вони констатували, «що російські кредитові інституції мали в Галичині дуже добру почву»⁵¹, для своєї діяльності та сприяли б розвитку місцевої промисловості та торгівлі. Звернуто увагу, що на час написання праці лише філія «Російсько-Азіатського Банку» відкрила свою філію у Львові, яка здійснювала обмежені банківські операції, пов'язані з перерахуваннями коштів за комерційними контрактами.

Слід відзначити, що деякі тогочасні науковці, які працювали над вищезгаданими проблемами в Російській імперії, в радянську добу змінили свій статус на радянських вчених, зокрема М. І. Боголєпов, З. С. Канцеленбаум, І. П. Крип'якевич, Ф. О. Меньков, Л. М. Яснопольський та ін.⁵². Більшість з них продовжували працювати над теоріями грошового обігу та надавали не лише теоретичну, а й практичну допомогу радянській владі у становленні радянської грошової та банківської систем. Частина вчених, працюючи певний час на радянську владу у складні 30-і роки потрапили під чергову хвилю репресій і були фізично знищені, зокрема професор Л. Н. Юровський⁵³, предметом дослідження якого були проблеми грошового обігу, в т. ч. і у дореволюційній Росії. У той же час більшість імперських науковців були вимушені виїхати в еміграцію і продовжувати там свою наукову роботу, зокрема М. В. Бернацький, С. М. Прокопович та ін.⁵⁴.

З часом радянська наука виховала нову когорту вчених, які активно і жорстко критикували фінансову і економічну політику уряду Російської імперії періоду Першої світової війни за всіма напрямками, зокрема В. І. Бовикін⁵⁵, І. Ф. Гідін⁵⁶, М. А. Данилова⁵⁷, Я. Іоффе⁵⁸, В. Я. Лавричев⁵⁹, П. І. Лященко⁶⁰, І. В. Маєвський⁶¹, Ф. А. Макшеєв⁶², М. Я. Савицький⁶³, Є. Святловський⁶⁴, К. Ф. Шацилло⁶⁵, Г. І. Шігалін⁶⁶ та ін.

Характерною особливістю радянської історіографії можна відмітити те, що у працях науковців радянської доби фінансова політика уряду Російської імперії подекуди розглядалася однією та мала відверто упереджене ідеологічне забарвлення, подекуди здійснювалося спотворення статистичних даних та відомостей. У радянській історіографії дотримувалися марксистської концепції походження Першої світової війни, основи якої були закладені й розвинуті В. І. Леніним⁶⁷ та розглядалися як закономірний результат загострення всіх протиріч капіталізму (в тому числі фінансово-економічних) на його імперіалістичній стадії. Тож у радянському науковому середовищі сформувався потужна група вчених, які активно працювали над розробкою марксистсько-ленінської концепції причин зародження Великої війни, досліджували економічні проблеми військової економіки, вивчали вплив війни у цілому на економіку та безпосередньо на окремі її галузі, розглядалися економічні проблеми як вирішальний поштовх до здійснення революції в Росії. У контексті цих економічних досліджень побіжно зверталася увага на фінансову складову державної політики російського уряду. Проте існував ряд тематичних наукових праць, які були присвячені проблемам грошового обігу і банківництва, в т. ч. і в загальному розгляді фінансового стану Російської імперії (Росії) в роки Першої світової війни, серед них слід відмітити праці З. В. Атласа⁶⁸, А. Галенка⁶⁹, О. Д. Гусакова⁷⁰, М. Ляліна⁷¹, Ф. Михайлевського⁷², О. П. Погребинського⁷³, А. Л. Сидорова⁷⁴, І. Г. Спаського⁷⁵, Л. Є. Шепелева⁷⁶ та ін.

Керуючись марксистсько-ленінськими ідеологічними постулатами, А. Л. Сидоров зазначав, що «глибоке вивчення особливостей імперіалізму в Росії неможливе без досліджень історії фінансів», часто цитуючи В. І. Леніна, доводив те, що «самодержавний режим остаточно себе зжив», а війна лише загострила усі фінансові проблеми та прискорила погібель царизму⁷⁷. Жорстко критикуючи фінансову політику уряду Російської імперії, А. Сидоров відмічав недієвість його заходів у сфері грошового обігу, пов'язаних з випуском короткотермінових зобов'язань і паперових грошей, облігацій внутрішніх позик, що «призвело до катастрофічного знецінення рубля і падіння купівельної спроможності на внутрішньому ринку, до росту дорожнечі та розоренню народних мас», в той же час «війна продемонструвала різке негативне відношення широких мас народу до фінансових заходів уряду»⁷⁸. Автором звернуто увагу на те, що імперська банківська система була зняряддям наживи на війні в руках великого фінансового капіталу. Комерційні банки широко зловживали спекулятивними операціями, особливо на оборудках з цінними паперами та здійсненні товарно-посередницьких операцій, наданні гарантійних листів та кредитів, встановленні необґрунтованих розмірів комісійної винагороди за здійснення банківських послуг, тож «прибутки банків, торгівців і спекулянтів колосально зростали», а банківський капітал став «на службі війни»⁷⁹.

Про «можливість перетворення грошей із зброї буржуазії у зброю диктатури пролетаріату», з нищівною критикою та констатацією повного банкрутства фінансової політики російського імперського та Тимчасового урядів періоду Першої світової війни у своїх працях заявляв професор З. В. Атлас, який подекуди за цитатами В. І. Леніна і І. В. Сталіна втрачав фактичний матеріал, а висновки перетворював у партійні гасла⁸⁰.

Радянський вчений, д. е. н., професор Г. І. Шігалін у своїй монографії «Військова економіка у першу світову війну (1914–1918 рр.)» побіжно торкаючись питань фінансової політики царського уряду, однозначно заявляв, що зовнішні та внутрішні позики мали «класову сутність» і були «способом величезного збагачення експлуататорів за рахунок майбутніх доходів широких верств населення»⁸¹. Він відзначав, що значний випуск паперових грошей призводив до їхнього знецінення, стимулював спекуляцію та ріст цін, що сприяло збагаченню капіталістів та різкому зuboжінню трудового народу⁸².

Засновник радянської наукової нумізматичної школи д. і. н., професор І. Г. Спаський у своїй статті, присвяченій карбуванню російських монет у 1914–1917 рр. звертав увагу на те, що до виготовлення дрібних номіналів монет у період розмінної кризи 1914–1915 рр. уряд Російської імперії залучав японський Монетний Двір у м. Осака, використовуючи срібло, яке закуповувалося в Китаї⁸³.

Водночас вторгнення російських військ в Галичину та Буковину розглядалися радянською історіографією здебільшого як «блискуча перемога радянських військ»⁸⁴ над Австро-Угорщиною з метою визволення братніх народів – по суті продовжуючи риторику тогочасної російської

імперської пропаганди. З даного приводу відомий український вчений О. П. Реєнт зазначав, що «окупацію Галичини російськими військами автори розглядають в дусі російської публіцистики та пропаганди воєнного часу як «визволення», тобто фактично прийнявши за вихідну російську точку зору в цьому питанні»⁸⁵. При цьому питання реалізації фінансової політики російського уряду на окупованих територіях Галичини та Буковини радянською історіографією не розглядалося взагалі.

На сучасному етапі розвитку української і зарубіжної історіографії проблеми Першої світової війни розглядаються за багатьма напрямками, в тому числі досліджувалися і питання фінансової політики російського уряду. Зокрема, проблеми грошового обігу та банківництва в Російській імперії напередодні та початку Першої світової війни розглядалися багатьма сучасними зарубіжними дослідниками⁸⁶, здебільшого російськими.

Серед українських дослідників інтерес до проблем Першої світової війни посилюється за останнє десятиріччя, деякою мірою це пов'язано з наближенням до 100-річчя від початку цієї війни, а також з агресивною політикою Росії щодо України та із загрозами, які вона представляє для усталеного світового порядку. За ініціативи Інституту історії України НАН України було започатковано науковий проект «Велика війна 1914–1918 рр. і Україна»⁸⁷, який став поштовхом і дороговказом для подальших досліджень для вітчизняних учених. Враховуючи, що фінансова політика уряду Російської імперії (Росії) реалізовувалася на всій території імперії, включаючи й українські губернії, більшість дослідників розглядали її дію і наслідки у ракурсі соціально-економічних особливостей та сприйняття українським соціумом. У цьому напрямку слід відмітити праці О. Вільшанської, В. Литвина, В. Молчанова, О. Реєнта, Г. В. Сапожника, О. Сердюка, І. Г. Скоморович, В. Шевченко, Г. Турченко та ін.⁸⁸.

Спеціальним дослідженням історіографії проблем грошового обігу на українських землях в часи Першої світової війни можна вважати працю Є. К. Шишкіної⁸⁹, у якій розглянуто стан наукової розробленості однієї із сторін грошового обігу – обіг необов'язкових паперових грошей (бон), відмічаючи нечисленність робіт та публікацій з даного питання.

На сьогодні є лише поодинокі дослідження, в яких розглядаються окремі аспекти проблеми грошового обігу періоду Першої світової війни. Зокрема, С. Орлик⁹⁰ у своїх статтях окреслила проблеми розмінної кризи 1914–1915 рр. та випуск військових позик. Особливу увагу авторка приділила механізму випуску та процесу введення в обіг розмінних марок, казначейських знаків та облігацій внутрішніх позик, висвітлила проблему відношення населення Наддніпрянської України до застосування паперового дріб'язку у грошовому обігу та до придбання облігацій військових позик. Особливості грошового обігу на Волині у період Першої світової війни розглянув Г. В. Сапожник, який основний акцент спрямував на аналіз «соціально-економічних причин розпаду єдиної грошової системи Російської імперії і характер процесів, що проходили в грошовому обігу в екстремальних умовах Першої світової війни»⁹¹.

Окрему групу публікацій проблем фінансової політики уряду Російської імперії (Росії) становлять праці, присвячені особливостям її реалізації на окупованих російськими військами територіях Галичини та Буковини. Опосередковано вплив фінансової політики російської окупаційної влади на соціально-економічне становище захоплених територій Галичини та Буковини у період Великої війни досліджували такі українські та зарубіжні дослідники, як О. Бахтуріна⁹², І. Р. Берест⁹³, І. Ільницький⁹⁴, І. В. Кучера⁹⁵, І. Г. Лозинська⁹⁶, В. Б. Любченко⁹⁷, О. Мазур⁹⁸, Я. Мокляк⁹⁹, В. Савченко¹⁰⁰, С. Суляк¹⁰¹, В. Хутарев-Гарнишевський¹⁰², С. Фокін¹⁰³ та ін.

Серед сучасних російських авторів варто відзначити праці О. Бахтуріної¹⁰⁴, які написані у 2000–2004 роках і, на нашу думку, є достатньо політично не заангажованими. Характеризуючи радянську та сучасну російську історіографію з даної проблематики, авторка відмічала існування поодиноких праць з даного питання, котрі здебільшого розглядали етнополітичні та етносоціальні особливості діяльності російської влади та негативну діяльність австрійської влади на цих територіях під кутом зору «тяжіння східних слов'ян до єдності, повністю пояснюючи необхідність приєднання до Росії частини Галичини», а «політика царської Росії, направлена на розширення власних територій, трактується як виключно позитивне явище»¹⁰⁵. Не зважаючи на те, що фінансова політика окупаційної влади в Східній Галичині розглядалася авторкою лише побіжно, праці вмщали цікавий фактичний матеріал, зокрема щодо фінансування урядом Російської імперії русофільських організацій «щорічно за клопотанням міністра внутрішніх справ виділялося 60 тисяч рублів і 25 тисяч рублів безпосередньо через міністра фінансів»¹⁰⁶, збільшуючи його напередодні війни до 200 тис. руб., планувалося «передавати російським установам Галичини, Буковини та Угорської Русі під виглядом пожертв приватних осіб і товариств»¹⁰⁷. Торкаючись питань фінансової вигоди, яку російська окупаційна влада отримувала

із захоплених територій, О. Бахтуріна зазначала, що «російська влада ... не змогла забезпечити яких-небудь реальних прибутків для російської казни»¹⁰⁸. З даного питання сучасна українська дослідниця С. Орлик вступила у дискусію з О. Бахтуріною, обґрунтовуючи хибність даного твердження, посилаючись на архівні документи в рамках проведеного спеціального дослідження зазначала, що «за даними кошторисів Департаменту державного казначейства та Департаменту окладних зборів Міністерства фінансів за період першої окупації до імперської казни Російської імперії надійшло біля 2-х млн. руб.¹⁰⁹..., і це лише за тими коштами, які здавалися до Львівського і Тернопільського польових казначейств, отже, без урахування сум, які залишалися у начальників повітів для безпосереднього фінансування витрат на утримання російської цивільної влади на місцях»¹¹⁰. Крім того, у своїй монографії С. Орлик навела факти безжального використання природних ресурсів захопленого регіону, які також оберталися для російської казни значними прибутками¹¹¹.

Особливої уваги заслуговують сучасні дослідження грошового обігу в Галичині та Буковині в часи Першої світової війни А. С. Бойко-Гагаріна¹¹², Г. М. Марковецької¹¹³, О. Д. Огуя¹¹⁴, С. В. Орлик¹¹⁵, С. В. Пивоварова¹¹⁶, К. Філіпова¹¹⁷, Р. Шуста¹¹⁸. Щодо навчальних посібників, які присвячуються історії грошей в Україні, здебільшого дані питання розглядаються вкрай побіжно, тому в даному історіографічному дослідженні ми їх не згадуємо.

Заслуговують на увагу праці професора Олександра Огуя, який акцентував на проблемах грошового обігу на Буковині в часи Першої світової війни, зокрема розмінної кризи «дзвінкої» монети, що виникала як в часи російської окупації, так і за австрійського панування. Зокрема, автор звернув увагу на випуск міських бон (так званих сурогатних грошей) і спроби емісії бон у м. Чернівцях під час російської окупації. Особлива увага була приділена питанням конкуренції грошових одиниць, які знаходилися одночасно в обігу на Буковині: російського рубля, австрійської корони, німецької марки, румунських леїв та місцевих бон. При цьому вчений акцентував увагу на причинах несприйняття місцевим населенням російських грошей та заходів російської окупаційної влади, що проводилися для встановлення примусового курсу рубля відносно австрійської крони. Подібні проблеми були розглянуті професором Р. Шустом з проекцією їх на Східну Галичину. Особливу увагу автор приділив випуску під час війни сурогатних грошей, зокрема міських бон у м. Львові та інших містах, відмічаючи, що «у першій декаді серпня 1914 р. вісім галицьких міст мали власні розмінні бони – Борислав, Дрогобич, Тернопіль, Ходорів та ін.»¹¹⁹. Аналізуючи труднощі, які виникали під час емісії сурогатних грошей, зокрема під час російської окупації, вчений зауважив, що саме скрутний фінансовий стан галицьких міст був основною причиною випуску міських бон.

У дисертаційному дослідженні Г. Марковецької було здійснено спробу розглянути питання обігу паперових грошових знаків і бон Східної Галичини (1914–1920 рр.). При цьому авторка зазначала, що «німецьке командування, захопивши територію Східної Галичини, змушене було вирішувати проблеми грошового забезпечення населення цієї території, зокрема організувати випуск своїх, окупаційних грошей. Незважаючи на наявність у цьому регіоні грошей царських і Тимчасового уряду Росії, окупаційні гроші становили у грошовому обігу основну масу»¹²⁰, тоді як більшість дослідників, зокрема С. Орлик та Р. Шуст відмічають, що у Східній Галичині «після витіснення російських військ з Галичини та Буковини влітку 1915 р. австрійська валюта знову стала панівною на грошовому ринку західноукраїнських земель»¹²¹. Крім того, С. Орлик у своїй монографії заперечила некоректному визначенню Г. Марковецької, що «у період розмінної кризи населення Росії почало використовувати стихійно поштові марки як дрібні гроші»¹²². З цього приводу С. Орлик, обґрунтовуючи свою позицію, зазначила, що «використовувалися не поштові марки, а спеціально надруковані грошові знаки, які мали офіційну назву «розмінні марки». При цьому використання таких розмінних марок не можна вважати стихійним, оскільки воно було примусовим», а марки мали статус грошових повноцінних знаків¹²³.

Проблема появи в грошовому обігу як на території Російської імперії, так і на окупованих під час Першої світової війни територіях Галичини та Буковини фальшивих російських грошей висвітлено у спільній праці українських вчених А. Бойка-Гагаріна та С. Орлик¹²⁴. Авторами зазначалося, що «зразками для підробки частіше ставали найбільш популярні серед населення гроші», в тому числі золоті та срібні монетні знаки, кредитні білети, розмінні марки та казначейські знаки. У статті наводилися чисельні факти підробок російських грошей та вказувалися причини цих негативних явищ і їх вплив на підрив російської грошової системи. Продовжуючи тему фальшування російських грошей на окупованих територіях Галичини і Буковини, в окремій статті С. Орлик указувала на те, що фальшування російських грошей здійснювалося двома способами: або кустарним способом, виготовлені окремими шахраями з метою збагачення,

або типографським способом, виготовлені країною-супротивником для підриву фінансового стану ворогуючої країни. На думку авторки, наявність у грошовому обігу на окупованих територіях підробних російських грошей, поміж інших причин, «відіграла важливу роль у підриві довіри місцевого населення до валюти країни-окупанта»¹²⁵. Польський учений Кшиштоф Філіпов стверджував, що саме в Німеччині виготовлялися фальшиві розмінні марки номіналами 15 і 20 коп. із глузливими написами «має курс на рівні з банкрутством срібної монети», з чого зробив висновок про те, що «гроші-марки стали під час Першої світової війни психологічною зброєю між Троїстим союзом та Антантою»¹²⁶.

Проблеми історії банківської справи на західноукраїнських землях в роки Великої війни знайшли певне відображення у працях українських дослідників, зокрема Б. Білана¹²⁷, С. З. Мошенського¹²⁸, С. В. Орлик¹²⁹, Р. Тхоржевського¹³⁰, В. Швеця¹³¹, спільній праці І. Г. Скоморович, С. К. Ревчука, Я. Й. Малика¹³², спільній праці А. О. Ткаченко і І. В. Ткаченко¹³³ та ін. Під час аналізу даних праць спостерігається тенденція побіжного згадування про стан банківської системи Галичини та Буковини у період російської окупації. Зокрема, В. Швець обмежився коротким повідомленням, що «з початком Першої світової війни 1914 р. управління Крайового Банку було евакуйоване до Відня. Частина персоналу і фондів, які лишилися у Львові була вивезена російськими військами у 1915 р.»¹³⁴, не згадуючи при цьому долі інших львівських банків.

Досить ґрунтовно, на основі архівних джерел, здійснено дослідження стану банківської системи Східної Галичини та Буковини у період російської окупації в роки Першої світової війни С. В. Орлик. Авторкою зроблено висновок про те, що в часи російської окупації на захоплених територіях відбулася повна руйнація банківської системи, яка була створена австро-угорською владою, натомість «неспроможність російської окупаційної влади запропонувати альтернативне банківське представництво стала важливим фактором, який унеможливив стабілізацію грошового ринку на окупованих Російською імперією територіях Західної України. ... Незадовільний стан справ у грошовому обігу та повна руйнація банківської системи на окупованих територіях призводили до порушення товарообмінних операцій, ускладнень грошових розрахунків, росту цін та інфляції, поширення спекуляції та інших негативних соціально-економічних наслідків»¹³⁵. Про наміри уряду Російської імперії відкрити у м. Львові філію Державного банку у період російської окупації Східної Галичини і «таким чином закріпити свої позиції» відмічалось у спільній праці А. Ткаченко і І. Ткаченко¹³⁶.

Враховуючи те, що вивчення грошового обігу є також предметом нумізматичних та боністичних досліджень, при здійсненні аналізу історіографії досліджуваної проблеми, необхідно відмітити корпус відповідної довідкової літератури¹³⁷, каталогів монет і бонів (в т. ч. сурогатних паперових грошей)¹³⁸, у яких міститься опис та характеристика грошових знаків, а в деяких навіть надається коротка хронологія історичних подій.

Таким чином, провівши історіографічний аналіз стану дослідження проблем грошової та банківської політики уряду Росії періоду Першої світової війни в цілому та на окупованих територіях Галичини та Буковини зокрема, встановлено, що дана тема залишалася, переважно, поза увагою дослідників або розглядалася побіжно. Необхідно відзначити, що спеціальних комплексних досліджень з історії грошового обігу та банківництва на землях Наддніпрянської України в роки Першої світової війни, на жаль, немає. Здебільшого, ці питання згадуються вкрай побіжно в загальному контексті викладення історії грошового обігу та грошової системи та банківництва початку ХХ століття у монографіях та навчальних підручниках. Відсутність спеціальних праць можливо пояснити коротким історичним періодом. Але, на нашу думку, він має багато особливостей і може стати предметом подальших досліджень. Склалася ситуація, що певна частина дослідників Російської імперії обмежується періодом дослідження до Першої світової війни, мотивуючи тим, що там відбуваються інші соціально-економічні процеси, а інші починають свої дослідження з 1917 р. – періоду будівництва української державності. Тому, на наше переконання, проблеми історії грошового обігу в Україні в роки Першої світової війни є перспективним напрямком наукових досліджень, особливо з погляду історичної антропології, у тому числі й із залученням етнологічних матеріалів.

¹ О некоторых мерах финансового характера в виду обстоятельств военного времени: Закон РИ № 2096 от 27 июля 1914 г. // Свод узаконений и распоряжений правительства. № 207. 1914 (29 июля). Отд. 1. – СПб., 1915. – С. 3135.

² Орлик С. В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914–1917 рр.): монографія. – Біла Церква, 2018. – С. 64.

- ³ Орлик В. М. До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. XVIII. – К., 2011. – С. 59 (59–64.)
- ⁴ Орлик С. В. Проблеми фінансової політики Російської імперії в роки Першої світової війни в науковій спадщині М. І. Туган-Барановського // Український історичний журнал. – 2017. – № 1. С. 60–72; її ж. Проблеми внутрішніх військових позик в Російській імперії в період Першої світової війни у науковій спадщині сучасників тієї епохи. Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2016. – Вип. 26. С. 366–380; її ж. Праці та спогади сучасників Першої світової війни як джерело до вивчення фінансової політики російського окупаційного режиму в Галичині й Буковині. Історія науки і біографістика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-2/04.pdf>
- ⁵ Великочий В. С. Українська неарадянська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині воєнно-революційної доби: спроба відтворення образу // Мандрівець. – 2011. – № 2. – С. 59–63; Ільницький І. Проблеми історії Першої російської окупації Галичини (1914–1915 рр.) у сучасному науковому дискурсі // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2011. – Вип. XIX. – С. 320–344; його ж. Тимчасове військове генерал-губернаторство Галичини (вересень 1914 р. – березень 1916 р.): історіографічний аспект // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». – К., 2014. – Вип. 83. – С. 167–172; Кривошина Б. М. Україна в Першій світовій війні: вітчизняна історіографія: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2004. – 21 с.; Литвин М. Україна у Першій світовій війні: сучасна російська історіографія проблеми // Військово-науковий вісник. – Львів, 2005. – Вип. 7. – С. 35–47; Реєнт О. П., Янишин Б. М. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз // Укр. іст. журн. – 2004. – № 4. С. 3–33.
- ⁶ Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій. – К., 2004. – С. 36, 39–41.
- ⁷ Боголепов М. И. Война и деньги. Вопросы мировой войны: статьи. – Петроград, 1915. С. 398–442; его же. Война, финансы и народное хозяйство. – Петроград, 1914. – 58 с.; его же. Государственный банк и коммерческий кредит // Банковская энциклопедия: в 2-х т. – К., 1914. – Т. 1. – С. 283–330.
- ⁸ Бернацький М. В. Денежное обращение и займы // Военные займы: сборник статей. – Петроград, 1917. – С. 81–102.
- ⁹ Билимович А. Д. Бумажные деньги и заем // Война и заем. – К., 1917. – С. 65–89.
- ¹⁰ Кованько П. Л. Бумажные деньги, заем и борьба с дороговизной // Война и заем. – К., 1917. С. 18–44.
- ¹¹ Коломийцов Н. П. Влияние войны на народное хозяйство России // Великая война в образах и картинах. – М., 1915. – Вып. 8. С. 379–382.
- ¹² Михайлов И. А. Война и наше денежное обращение. Факты и цифры. – Петроград, 1916. – Вып. 2. – 48 с.
- ¹³ Меньков Ф. А. Военные займы и частные эмиссии // Новый экономист. – 1916. – № 34. – С. 6–9.
- ¹⁴ Мукосеев В. А. Военные займы России // Военные займы: сборник статей. – Петроград, 1917. – С. 142–194; его же. Экономические причины войны // Вопросы мировой войны: сборник статей. – Петроград, 1915. – С. 225–268.
- ¹⁵ Прокопович С. М. Война и народное хозяйство. – М., 1918. – 265 с.
- ¹⁶ Туган-Барановский М. И. Военные займы в теоретическом освещении // Военные займы: сб. статей. Петроград, 1917. – С. 5–25; его же. Бумажные деньги и война // Речь. – 1915. – № 16. – С. 2.; его же. Новые бумажные деньги // Речь. – 1915. – № 109 (3132). – С. 2; его же. Бумажные деньги и металл // Новый экономист. – 1916. – № 40, 42. С. 3–6; 4–7; его же. Война и народное хозяйство // Чего ждет Россия от войны: сборник статей. – Петроград, 1915. – С. 5–23; его же. Бумажные деньги и металл // Новый экономист. – 1916. – № 40. – С. 3–6; там же. – 1916. – № 42. – С. 4–7.
- ¹⁷ Фридман М. И. Война и финансы // Чего ждет Россия от войны: сборник статей. – Петроград, 1915. – С. 24–48.
- ¹⁸ Шингарев А. Финансы России во время войны. – Петроград, 1917. – 27 с.; его же. Война и финансы // Ежегодник газеты Речь на 1915 год. – Петроград, 1915. – С. 377–433.
- ¹⁹ Яснопольский Л. Военные выпуски кредитных билетов // Русские ведомости. – 1916. – 9 марта (№ 56). – С. 2; его же. Война и откуда воюющие государства берут для нее деньги // Война и заем. – К., 1917. – С. 45–46.
- ²⁰ Орлик С. В. Фінансова політика російського окупаційного режиму в Галичині та Буковині в роки Першої світової війни (1914–1917рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2018. – С. 33.
- ²¹ Мукосеев В. А. Военные займы России // Военные займы: сборник статей. – Петроград, 1917. – С. 150.
- ²² Фридман М. И. Война и финансы // Чего ждет Россия от войны: сборник статей. – Петроград, 1915. – С. 43.
- ²³ Там само. – С. 45.

- ²⁴ Прокопович С. М. Война и народное хозяйство. – М., 1918. – С. 100, 111.
- ²⁵ Там само. – С. 111.
- ²⁶ Яснопольский Л. Военные выпуски кредитных билетов // Русские ведомости. – 1916. – 9 марта (№ 56). – С. 2.
- ²⁷ Бернацкий М. В. Денежное обращение и займы // Военные займы: сборник статей. – Петроград, 1917. С. 90–94.
- ²⁸ Там само. – С. 95, 101.
- ²⁹ Мукосеев В. А. Военные займы России // Военные займы: сборник статей. – Петроград, 1917. – С. 151.
- ³⁰ Коломийцов Н. П. Влияние войны на народное хозяйство России // Великая война в образах и картинах. – М., 1915. – Вып. 8. – С. 382.
- ³¹ Орлик С. В. Проблеми внутрішніх військових позик в Російській імперії в період Першої світової війни у науковій спадщині сучасників тієї епохи. Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2016. Вип. 26. – С. 376–377.
- ³² Туган-Барановский М. И. Бумажные деньги и война // Речь. – 1915. – № 16. – С. 2.; его же. Новые бумажные деньги // Речь. – 1915. – № 109 (3132). – С. 2; его же. Бумажные деньги и металл // Новый экономист. – 1916. – № 40, 42. – С. 3–6; 4–7; его же. Война и народное хозяйство // Чего ждет Россия от войны: сборник статей. – Петроград, 1915. – С. 5–23; его же. Бумажные деньги и металл // Новый экономист. – 1916. – № 40. – С. 3–6; там же. – 1916. – № 42. – С. 4–7.
- ³³ Туган-Барановский М. И. Военные займы в теоретическом освещении // Военные займы: сб. статей. – Петроград, 1917. – С. 8.
- ³⁴ Там само. – С. 21.
- ³⁵ Меньков Ф. А. Военные займы и частные эмиссии // Новый экономист. – 1916. – № 34. – С. 6–9.
- ³⁶ Михайлов И. А. Война и наше денежное обращение // Факты и цифры. – Петроград, 1916. – Вып. 2. – С. 44–45.
- ³⁷ Прокопович С. М. Война и народное хозяйство. – М., 1918. – С. 55–58.
- ³⁸ Туган-Барановский М. И. Бумажные деньги и металл // Новый экономист. – 1916. – № 40. – С. 3–6; там же. – 1916. – № 42. С. 4–7.
- ³⁹ Орлик С. В. Проблеми фінансової політики Російської імперії в роки Першої світової війни в науковій спадщині М. І. Туган-Барановського // Український історичний журнал. – 2017. – № 1. – С. 71–72.
- ⁴⁰ Прокопович С. М. Война и народное хозяйство. – М., 1918. – С. 69, 71–72.
- ⁴¹ Центральний державний історичний архів України. – Ф. 1439. – Оп. 1. – Спр. 1675. – Арк. 347–347зв.; там само. – Ф. 285. – Оп. 1. – Спр. 1121. – Арк. 59.
- ⁴² Шингарев А. Война и финансы // Ежегодник газеты Речь на 1915 год. – Петроград, 1915. – С. 419.
- ⁴³ Прокопович С. М. Война и народное хозяйство. – М., 1918. – С. 69, 72; Бернацкий М. В. Денежное обращение и займы // Военные займы: сборник статей. – Петроград, 1917. – С. 90–94.
- ⁴⁴ Боголепов М. И. Война и деньги // Вопросы мировой войны: статьи. – Петроград, 1915. – С. 401.
- ⁴⁵ Михайлов И. А. Война и наше денежное обращение // Факты и цифры. – Петроград, 1916. – Вып. 2. – С. 36–38; Бернацкий М. В. Денежное обращение и займы // Военные займы: сборник статей. – Петроград, 1917. – С. 85.
- ⁴⁶ Боголепов М. И. Война и деньги // Вопросы мировой войны: статьи. – Петроград, 1915. – С. 409.
- ⁴⁷ Михайлов И. А. Война и наше денежное обращение // Факты и цифры. – Петроград, 1916. – Вып. 2. – С. 6–7; Прокопович С. М. Война и народное хозяйство. – М., 1918. – С. 198–199.
- ⁴⁸ Боголепов М. И. Война и деньги // Вопросы мировой войны: статьи. – Петроград, 1915. – С. 418–420.
- ⁴⁹ Михайлов И. А. Война и наше денежное обращение // Факты и цифры. – Петроград, 1916. – Вып. 2. – С. 47–48.
- ⁵⁰ Петрович І. (Крип'якевич І.) Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – Червень 1915. – Б.м. (Відень?). – 1915. – 116 с.
- ⁵¹ Там само. – С. 44.
- ⁵² Боголепов М. И. Бумажные деньги. – Пб.; М., 1922. – 111 с.; его же, Валютный хаос: к современному положению Европы. – Пб., М., 1922. – 72 с.; Каценеленбаум З. С. Денежное обращение в России в 1914–24 годах. – М.-Л., 1924. – 192 с.; его же. Учение о деньгах и кредите. – М., 1928. – Ч. 1. – 520 с.; Ч. 2. – 569 с.; Меньков Ф. А. Основные начала финансовой науки. – М., 1924; Яснопольский Л. М. Восстановительный

процесс в нашем денежном обращении и задачи валютной политики. – М., 1927. – 75 с.

⁵³ Юровский Л. Н. На путях к денежной реформе. – М., 1924. – 114 с.; его же. Денежная политика советской власти (1917–1927). – М., 1928.

⁵⁴ Bernatskiy M. V. Russian Public Finance during the War. – Yale University Press, New Haven. 1928; Прокопович С. М. Народное хозяйство СССР. – Нью-Йорк, 1952.

⁵⁵ Бовыкин В. И. Россия накануне великих свершений. – М., 1988. – 155 с.

⁵⁶ Гидин И. Ф. Русские коммерческие банки: Из истории финансового капитала в России. – М., 1948. – 454 с.

⁵⁷ Данилов Н. А. Влияние великой мировой войны на экономическое положение России: лекции, читанные в Военно-Инженерной Академии в 1920–21 учебном году. – Петроград, 1922. – 95 с.

⁵⁸ Иоффе Я. А. Блокада и народное хозяйство в мировую войну. – М.-Л., 1929. – 224 с.

⁵⁹ Лаверычев В. Я. Из истории государственного регулирования военной экономики России в годы первой мировой войны (1914 г. – февраль 1917 г.) // Первая мировая война 1914–1918. – М., 1968. – С. 211–226.

⁶⁰ Лященко П. И. История народного хозяйства СССР: Капитализм. – М., 1948. – Т.2. – 738 с.

⁶¹ Маевский И. В. Экономика русской промышленности в условиях первой мировой войны. – М., 1957. – 390 с.

⁶² Макшеев Ф. А. Экономика войны // Военное хозяйство. – 1923. – №1.

⁶³ Савицкий М. Я. Экономика войны. Экономическая база современной войны. – М., 1934. – 85 с.

⁶⁴ Святловский Е. Экономика войны. – М., 1926. – 402 с.

⁶⁵ Шацлло К. Ф. Из истории финансового капитала. Влияние первой войны на развитие государственной промышленности Юга России // Первая мировая война 1914–1918. – М., 1968. – С. 192–210.

⁶⁶ Шигалин Г. И. Военная экономика в первую мировую войну. – М., 1956. – 332 с.

⁶⁷ Ленин В. И. Социализм и война (Отношение РСДРП к войне): полн. собр. соч.: в 55т. – М., 1961. – Т. 26. – С. 307–350; его же. Империализм, как высшая стадия капитализма (Популярный очерк): полн. собр. соч.: в 55 т. – М., 1962. – Т. 27. – С. 299–426.

⁶⁸ Атлас З. В. Очерки по истории денежного обращения в СССР. – М., 1940. – 248 с.

⁶⁹ Галенко А. Финансы России в мировую войну // Война и революция. – 1926. – № 11. – С. 44–55.

⁷⁰ Гусаков А. Д. Очерки по денежному обращению России накануне и в период Октябрьской социалистической революции. – М., 1946. – 126 с.

⁷¹ Лялин Н. На какие средства вела войны царская Россия // Советские финансы. – 1942. – № 4. – С. 29–33.

⁷² Михайлевский Ф. Разменный кризис в годы первой мировой империалистической войны // Деньги и кредит. – 1941. – № 4. – С. 32–34.

⁷³ Погребинский А. П. Государственные финансы царской России в эпоху империализма. – М., 1968. 168 с.; его же. Очерки истории финансов дореволюционной России (XIX – XX вв.). – М., 1954. – 268 с.

⁷⁴ Сидоров А. Л. Экономическое положение России в годы Первой мировой войны. – М., 1973. – 655 с.; его же. Финансовое положение России в годы Первой мировой войны. – М., 1960. – 579 с.; Сидоров А. Л., Бовыкин В. И., Волобуев П. В. Экономические и социальные проблемы первой мировой войны. Первая мировая война 1914–1918. – М., 1968. – С. 179–191.

⁷⁵ Спасский И. Г. Несколько замечаний по поводу русской монетной чеканки 1914–1917 гг. // Нумизматика и сфрагистика. – К., 1968. – Т. 3. – С. 138–150.

⁷⁶ Шелелев Л. Е. Акционерные коммерческие банки в годы Первой мировой войны // Исторические записки. – 1963. – Т. 73. – С. 156–193.

⁷⁷ Сидоров А. Л. Финансовое положение России в годы Первой мировой войны. – М., 1960. – 579 с.

⁷⁸ Сидоров А. Л. Финансовое положение России в годы Первой мировой войны. – М., 1960. – С.529.

⁷⁹ Там само. – С. 178–195, 529.

⁸⁰ Атлас З. В. Очерки по истории денежного обращения в СССР. – М., 1940. – С. 41–44.

⁸¹ Шигалин Г. И. Военная экономика в первую мировую войну. – М., 1956. – С. 310, 313.

⁸² Там само. – С. 311.

⁸³ Спасский И. Г. Несколько замечаний по поводу русской монетной чеканки 1914–1917 гг. // Нумизматика и сфрагистика. – К., 1968. – Т. 3. – С. 145.

- ⁸⁴ Айрапетян М. Э., Кабанов П. Ф. Первая мировая война. – М., 1964. – С. 22.
- ⁸⁵ Реєнт О. П., Янишин Б.М. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз // Укр. іст. журн. – 2004. – № 4. – С. 15.
- ⁸⁶ Бугров А. В. Деньги Великой войны: российский опыт (1915–1917) // Деньги и кредит. – 2017. – № 7. – С. 74–80.; его же. Государственный банк 1860–1917. Серия «История. Финансы. Экономика». – М., 2012. – 263 с.; Белоусов В. Д. Преобразования в денежном обращении в 1914–1917 гг. // Финансы. – 1995. – № 4. С. 61–62; Белоусов В. Д., Бирюков В. А. Преобразования в денежном обращении России в годы Первой мировой войны // Вестник Московского университета. – № 2. – 2014. – С. 61–69; Гришина О. А., Гришин А. И. Внутренние кредитные операции Российской империи в годы Первой мировой войны. Страницы истории. – 2015. – № 9. – С. 66–73; Поликарпов В. Русская военно-промышленная политика 1914–1917. Государство и частные интересы. – М., 2015. – 383 с.; Соколов Б. И. Война и деньги // Проблемы современной экономики. – 2010. – № 2. – С. 26–29; Страхов В. В. Внутренние государственные займы царской России периода Первой мировой войны: дис. канд. ист. наук. – Рязань, 2000. – 256 с.
- ⁸⁷ Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок ХХст.). – К., 2003. – С. 327–334.
- ⁸⁸ Вільшанська О. Л. Повсякденне життя і суспільні настрої. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: у 2 кн. / ред. кол. В.А.Смолій (голова), відп. ред. О. Реєнт. – К., 2013. – С. 440–467; Литвин В. М. Перша світова війна 1914–1918 рр. і Україна. – К., 2005. – 445 с.; Литвин М. Україна у Першій світовій війні: сучасна російська історіографія проблеми // Військово-науковий вісник. – 2005. – Вип. 7. – С. 35–47; Молчанов В. Б. Добробут населення міст правобережної України напередодні війни. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: у 2 кн. – К., 2013. – С. 433–440; Реєнт О. П., Сердюк О. В., Шевченко В. В. Економічне становище в підросійській Україні. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: у 2 кн. – К., 2013. С. 378–408; Реєнт О. П. Вплив Великої війни 1914–1918 рр. на цивілізаційні процеси в Україні (до 90-річчя початку Першої світової війни) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. праць. – 2004. Число 11. – С. 138–146; його ж. Перша світова війна ХХ ст. та українське суспільство // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – 2000. – Вип.1. С. 6–38; Реєнт О. П., Сердюк О. В. Перша світова війна і Україна. – К., 2004. – 480 с.; Сапожник Г. Паперові грошові знаки та бони Волині 1914–1921 рр. як історико-економічне джерело та об'єкт боністики: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2004. – 25 с.; Скоморович І. Г. Грошові системи на Українських землях: історія і теорія. – Львів, 2011. – 244 с.; Турченко Г. Ф. Соціально-економічні процеси в південноукраїнському регіоні // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: у 2 кн. – К., 2013. – С. 408–433.
- ⁸⁹ Шишкіна Є. К. Необов'язковий грошовий обіг України 1914–1925 рр.: сучасна історіографія проблеми. Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». – Харків, 2007. – Т. ХІІІ. – Кн. 1. – С. 229–236.
- ⁹⁰ Орлик С. Розмінні марки та казначейські знаки у грошовому обігу в Україні в період Першої світової війни // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. праць. – К., 2015. – Число 26–27. – С. 141–148; її ж. Внутрішні позики Російської імперії періоду Першої світової війни // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 38. С. 81–96.
- ⁹¹ Сапожник Г. Паперові грошові знаки та бони Волині 1914–1921 рр. як історико-економічне джерело та об'єкт боністики: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2004. – 25 с.
- ⁹² Бахтуріна А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. – М., 2000. – 264 с.; её же. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917). – М., 2004. – 394 с.
- ⁹³ Берест І. Р. Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни : автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2009. – 22 с.
- ⁹⁴ Ільницький І. Діяльність цивільних органів влади Галичини у роки Першої Російської окупації (серпень 1914 р. – червень 1915 р.) // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: збірник наукових праць. Серія 6: Історичні науки. – К., 2015. – Вип. 13. – С. 76–81.
- ⁹⁵ Кучера І. В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Чернівці, 2005. – 19 с.; її ж. Наслідки політики російського окупаційного режиму для східногалицьких земель (1914–1917 рр.) // Україна соборна: зб. наук. статей. Історична регіоналістика в контексті соборності України. – К., 2005. – Вип. 2. – № 3. – С. 253–260; її ж. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2013. – Вип. 23–24. – С. 194–201.
- ⁹⁶ Лозинська І. Г. Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2010. – 19 с.; її ж. Російське воєнне генерал-губернаторство

у Галичині (1914–1915 рр.). Наукові записки Тернопільського національного пед. у-ту ім. В. Гнатюка. Історія. – Тернопіль, 2010. – Вип. 1. – С. 47–52; її ж. Організація російського цивільного управління у Галичині (серпень – вересень 1914 року) // Східноєвропейський історичний вісник. – Дрогобич, 2017. – Вип. 2. – С. 21–30.

⁹⁷ Любченко В. Б. Генерал-губернаторство областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни (1916–1917 рр.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2004. – Вип. 19. – С. 345–368; його ж. Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині. Велика війна (1914–1918) і Україна. – К., 2013. – С. 248–300; його ж. Обласний комісаріат Галичини та Буковини (1917–1918 рр.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2004. – Вип. 8. – С. 50–72.

⁹⁸ Мазур О. Я. Східна Галичина у роки Першої світової війни (1914–1918): автореф. дис. ... канд. іст. наук – Львів, 1997. – 20 с.; його ж. Галичина під російською займанщиною 1914–1915 рр. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – Львів, 2000. – № 408. – С. 26 – 35.; Мазур О. Я., Патер І. Г. Галицька «Руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – Львів, 2007. – № 584. С. 44–52; Мазур О., Патер І. Львів у роки Першої світової війни. Львівські історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 305–324.; Мазур О. Я., Патер І. Г. Галицька «Руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – Львів, 2007. – № 584. С. 46.; Мазур О. Я., Патер І. Г. Галицька «Руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – Львів, 2007. – № 584. – С. 46.

⁹⁹ Moklak. J. Aspekty polityczne życia religijnego Ukraińców w Galicji. Ekspansja prawosławia rosyjskiego, [w:] Polska—Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu etnicznym. red. Stanisław Stępień, Południowo-Wschodni Instytut Naukowy. – Przemyśl, 1990. – Т. 1. – С. 199–20; Moklak J. Republiki lemckowskie 1918–1919, «Wierchy». Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK. – Kraków, 1994. – Т. 97 (1993). – С. 63–76.; Moklak. J. The Lemko Region in The Polish Second Republic. Jagiellonian University Press – Kraków, 2013. – PP. 180; Best P., Moklak J. The Lemkos of Poland. Articles and Essays. Carpatho-Slavic Studies Group. – Cracow-New Haven, Connecticut, 2000. – P. 240.

¹⁰⁰ Савченко В. Восточная Галиция в 1916–1920 годах (этнополитическая ситуация в крае) // Отечественная история. – 2004. – № 2. – С. 96–113; его же. Восточная Галиция в 1914–1915 годах (этносоциальные особенности и проблема присоединения к России) // Вопросы истории. – 1996. – № 11–12. – С. 95–106; его же. Восточная Галиция на историческом перепутье: 1910 – начало 20-х годов // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – М., 2005. – С. 132–190.

¹⁰¹ Суляк С. Русины: Уроки трагической истории // Русин. – 2008. – №3–4. – С. 7–34; Фокин С. В. Как Галиция боролась за Украину в Первой мировой войне // Вопросы национальных и федеративных отношений. – 2015. – № 2. – С. 27–32.

¹⁰² Хутарев-Гарнишевский В. В. Российская жандармерия на занятых территориях Галиции и Буковины в годы Первой мировой войны // Вестник Московского университета. Серия 8: История. – 2012. – № 2. С. 47–58.

¹⁰³ Фокин С. В. Как Галиция боролась за Украину в Первой мировой войне // Вопросы национальных и федеративных отношений. – 2015. – № 2. – С. 27–32.

¹⁰⁴ Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. – М., 2000. – 264 с.; её же. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917). – М., 2004. – 394 с.

¹⁰⁵ Там само. С. 12–13.

¹⁰⁶ Бахтурина А. Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. – М., 2000. – С. 47.

¹⁰⁷ Там само. – С. 52.

¹⁰⁸ Там само. – С. 102.

¹⁰⁹ Центральний державний історичний архів України. – Ф. 377. – Оп. 1. – Спр. 89. – Арк. 5–9.

¹¹⁰ Орлик С. В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914–1917 рр.): монографія. – Біла Церква, 2018. – С. 34.

¹¹¹ Там само. – С. 380, 413.

¹¹² Бойко-Гагарін А., Орлик С. Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни // Український нумізматичний щорічник. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 1. – С. 143–164.

- ¹¹³ Марковецька Г. М. Паперові грошові знаки царського та тимчасового урядів Росії на території Східної Галичини 1914–1917 рр. // *Матеріали V науково-практичної конференції «Історія грошей України»*. – Тернопіль, 2002. – С. 168–170; її ж. Місцеві паперові гроші (бони), випущені на Івано-Франківщині у 1849, 1914–1919 рр. // *Наук. зап. ТДПУ ім. В. Гнатюка*. – Тернопіль, 1997. – Вип. VI. – С. 155–158; її ж. Місцеві паперові гроші (бони), випущені на Львівщині у 1848–1849 та 1914–1920 роках // *Наук. зап.: зб. пр. мол. вчен. та асп. Ін-ту археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського*. – К., 1999. – С. 192–202; її ж. Необов'язковимісцеві і приватні випуски бон в Східній Галичині 1914–1920 рр. – *Збірник наукових праць ТАНУ*. – Тернопіль, 2002; її ж. Паперові грошові знаки і бони Східної Галичини 1914–1917: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – 24 с.
- ¹¹⁴ Огуй О. Грошовий обіг на Буковині часів Першої світової війни. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2006. – Число 13. – С. 48–86; його ж. Обіг австрійських паперових грошей 1858–1914 рр. в Австрії та на Буковині // *Питання історії України: Зб. наук. ст.* – Чернівці, 2004. – Т. 17. – С. 151–158.
- ¹¹⁵ Орлик С. В. Особливості грошового обігу Галичини та Буковини в часи російської окупації періоду першої світової війни // *Forum numizmatyczne: pieniadz I mennice*. – Białystok, 2018. – № 2. – С. 25–33; її ж. Российские фальшивые кредитные билеты в Галиции в годы Первой мировой войны // *Банкаускі Веснік*. – 2018. – № 2. – С. 51–54.
- ¹¹⁶ Пивоваров С. В. Нумізматичні джерела про Першу світову війну на Буковині // *Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: матеріали між народ. наук. конф.* – Чернівці, 2000. – С. 82–88; його ж. Міські гроші Чернівців // *Буковинський журнал*. – 1995. – Ч. 1/2. – С. 125–132.
- ¹¹⁷ Филипов К. История денег – почтовых марок Первой мировой войны // *Банкаўскі веснік*. – 2008. – С. 80–83.
- ¹¹⁸ Шуст Р. Грошові знаки Львова 1914–1918 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://map.lviv.ua/statti/shust.html>; його ж. Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навч. посіб. – К., 2009. – 376 с.; його ж. Грошова система і фальшування грошових знаків у Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст. // *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. – Львів-К., 2004. – Т. 1. – С. 637–662.
- ¹¹⁹ Шуст Р. Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навч. посіб. – К., 2009. – С. 239.
- ¹²⁰ Марковецька Г. М. Паперові грошові знаки і бони Східної Галичини 1914–1917: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – С. 15.
- ¹²¹ Шуст Р. Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні: Навч. посіб. – К., 2009. – С. 239.
- ¹²² Марковецька Г. М. Паперові грошові знаки і бони Східної Галичини 1914–1917: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – С. 15.
- ¹²³ Орлик С. В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914–1917 рр.): монографія. – Біла Церква, 2018. – С. 26.
- ¹²⁴ Бойко-Гагарін А., Орлик С. Фальшивомонетництво в Україні в роки Першої світової війни // *Український нумізматичний щорічник*. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 1. – С. 143–164.
- ¹²⁵ Орлик С. В. Российские фальшивые кредитные билеты в Галиции в годы Первой мировой войны // *Банкаускі Веснік*. – 2018. – № 2. – С. 54.
- ¹²⁶ Филипов К. История денег – почтовых марок Первой мировой войны // *Банкаўскі веснік*. – 2008. – С. 82.
- ¹²⁷ Білан Б., Комаринська З., Смовженко Т. Львів Банківський. – Львів, 2016. – 76 с.
- ¹²⁸ Мошенський С. З. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи. – London, 2014. – 453 с.
- ¹²⁹ Орлик С. В. Банківська система Галичини та Буковини в період російської окупації в роки Першої світової війни. Східноєвропейський історичний вісник. – Дрогобич, 2018. – Спец. Вип. 3. – С. 223–230.
- ¹³⁰ Тхоржевський Р. Нариси історії грошей в Україні. – Тернопіль, 1999. – 238 с.
- ¹³¹ Швець В. Банки у Львові на початку XX століття // *Forum numizmatyczne: pieniadz I mennice*. – Białystok, 2018. – № 2. – С. 253–264; Shvets V. Rozwój bankowości hipotecznej na Ukrainie. System bankowy a gospodarka: perspektywy Polski, Białorusi i Ukrainy. – Kielce, 2007. – S. 157–176.
- ¹³² Скоморович І. Г., Реверчук С. К., Малик Я. Й. та ін. Історія грошей і банківництва: підручник. – К., 2004. – 340 с.
- ¹³³ Ткаченко А. О., Ткаченко І. В. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років XX століття). – Суми, 2014. – 252 с.

¹³⁴ Швець В. Банки у Львові на початку ХХ століття // Forum numizmatyczne: pieniadz I mennice. – Białystok, 2018. – № 2. – С. 255.

¹³⁵ Орлик С. Банківська система Галичини та Буковини в період російської окупації в роки Першої світової війни // Східноєвропейський історичний вісник. – Дрогобич, 2018. – Спец. Вип. 3. – С. 229.

¹³⁶ Ткаченко А. О., Ткаченко І. В. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років ХХ століття). – Суми, 2014. – С.133.

¹³⁷ Зварич В., Шуст Р. НумізMATика: довідник. – Тернопіль, 1998. – 462 с.; Зварич В. В. Нумизматический словарь. – Львов, 1980. – 338 с.; Фенглер Х., Гироу Г., Уингер В. Словарь нумизмата. – М., 1993. – 400 с.

¹³⁸ Адрианов Я. Фальшивые монеты трех последних столетий в жизни и нумизматике // Российская империя. РСФСР. СССР. Альбом-Каталог. – Пермь, 2016. – 200 с.; Биткин В. В. Сводный каталог монет России. – К., 2003. – Ч. II (1740–1917). – 520 с.; Бумажные денежные знаки, выпущенные на территории бывшей Российской империи за время с 1769 по 1924 гг. / под ред. Ф. Г. Чучина. – М., 1924. – 199 с.; Васюков А. И. Бумажные деньги России и СССР. – Санкт-Петербург, 1993. – 215 с.; Денисов А. Е. Бумажные денежные знаки России 1769–1917 годов. – М., 2004. – Часть 3: Государственные бумажные денежные знаки 1898–1917 годов. – 208 с.; Истомин М. И. Каталог денежных знаков гражданской войны в России: Денежные знаки обязательного обращения. – Харьков, 2008. – Т. II. – Ч. 1 (Украина), Ч. 2 (Западная Украина). – С. 401–406; Кардаков Н. Каталог денежных знаков России и Балтийских стран 1769–1950 гг. – Берлин, 1953. – 452 с.; Рябченко П., Бутко В. Полный каталог бумажных денежных знаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769–1999 гг.). – К., 1999. – Т. 2: Боны Украины. – 416 с.; Семенов В. Е. Монеты России 1700–1917. Базовый каталог. – Санкт-Петербург, 2010. – 704 с.; Уездников В. В. Монеты России 1700–1917. – М., 1992. – 678 с. та ін.

В статье проанализирована историография денежной политики правительства Российской империи в Надднепрянской Украине и на оккупированных землях Западной Украины в годы Первой мировой войны. Определены перспективные направления дальнейших исследований данной проблемы.

Ключевые слова: научные исследования, Первая мировая война, денежное обращение, Надднепрянская Украина, Галиция, Буковина, российская оккупация.

The article analyzes the historiography of the monetary policy of the Government of the Russian Empire in the Dnieper Ukraine and in the occupied lands of Western Ukraine during the First World War. The perspective directions of further researches of this problem are determined.

Keywords: scientific research, World War I, money circulation, Dnieper Ukraine, Galicia, Bukovina, Russian occupation.